

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Linguistica 18 (2023)

ISSN 2083–1765

DOI 10.24917/20831765.18.19

Bogumił Ostrowski

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska

Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków, Polska

ORCID 0000-0001-6353-5967

Profesor Tadeusz Szymański jako badacz leksyki prasłowiańskiej

Słowa kluczowe: etymologia, leksykologia i leksykografia historyczna, językoznawstwo diachroniczne, geolingwistyka

Keywords: etymology, historical lexicology and lexicography, diachronic linguistics, geolinguistics

Profesor Tadeusz Szymański swoją drogę naukową rozpoczął w krakowskiej filii Instytutu Słowianoznawstwa PAN (przemianowanego następnie na Instytut Sławistyki PAN) w Warszawie, tj. Pracowni Języka Prasłowiańskiego. W wydanej w 2004 r. z okazji złotego jubileuszu księdze pamiątkowej zatytułowanej *50 lat sławistyki w Polskiej Akademii Nauk (1954–2004)* znajdujemy informację, że Profesor T. Szymański z tym ośrodkiem naukowym związany był przez 31 lat swojej kariery badawczej, tj. od roku 1961 do 1992 (tamże: 251). W *Zarysie dziejów Instytutu Sławistyki PAN* czytamy:

W poszukiwaniu nowych miejsc pracy (nie tylko w innych placówkach naukowych w kraju i za granicą, ale także w instytucjach z nauką niezwiązanych, jak np. dyplomacja) oraz lepszych warunków finansowych w latach dziewięćdziesiątych odeszli z Instytutu: Hanna Dalewska-Greń, Andrzej Gordziejewski, Leszek Hensel, Ewa Masłowska, Danuta Rytel-Kuc, Maciej Szymański, **Tadeusz Szymański** (pogrubienie moje: B.O.), Tomasz Tyczyński, Andrzej Zelwak (tamże: 27).

Członkiem zespołu Pracowni Języka Prasłowiańskiego Profesor Tadeusz Szymański był do końca września 1988 r.¹ Dorobek naukowy Jego autorstwa z tego okresu

¹ Po uzyskaniu habilitacji Profesor pracował jeszcze kilka lat nad samodzielnym tematem badawczym i zajmował się (także po zakończeniu współpracy z Instytutem Sławistyki) aktualizacją bazy bibliograficznej prac sławistycznych.

znany jest zapewne wszystkim badaczom słowiańskiego językoznawstwa diachronicznego. Przede wszystkim mam na myśli autorskie (oraz współautorskie) artykuły hasłowe Profesora, opublikowane we wszystkich tomach *Słownika prasłowiańskiego* dostępne już dzisiaj także w obiegu elektronicznym.

Nie wszyscy jednak mają świadomość, że zasoby archiwalne *Słownika prasłowiańskiego* przechowują liczne, niezwykle cenne, acz nieopublikowane dotąd prototypy artykułów hasłowych (czy może raczej artykułików, gdyż opracowanych w wersji załączkowej). Warto przypomnieć, że zespół badawczy *Słownika* w latach 60. i 70. w oparciu o dostępne materiały leksykograficzne, leksykologiczne i geolingwistyczne (głównie słowiańskie) opracował pokaźny rejestr prasłowiańskich jednostek leksykalnych i przygotował wstępne ich wersje z zastosowaniem metodologii, która z biegiem czasu zyskała miano „krakowskiej szkoły etymologicznej”, a jej twórcą i propagatorem był Prof. Franciszek Sławski (Mistrz i Mentor Prof. T. Szymańskiego, podobnie zresztą jak i On bułgarysta i sławista) – ówczesny Kierownik Pracowni oraz redaktor *Słownika prasłowiańskiego* w jednej osobie. W opracowanym pod kierownictwem Prof. F. Sławskiego korpusie leksyki prasłowiańskiej², wzięli udział ówcześni członkowie Pracowni: Prof. Wiesław Boryś, Prof. Maria Wojtyła-Świerzowska, Dr Krystyna Herej-Szymańska, Dr Władysław Sędzik – i oczywiście Prof. Tadeusz Szymański, którego udział w ostatecznej redakcji artykułów jest niebagatelny. Z zachowanych materiałów wynika, że jest On nie tylko autorem ogromnej liczby odrębnych artykułów hasłowych, ale również współautorem, korektorem (czy też redaktorem) niektórych haseł słownikowych

Gdy w 1988 r. kończyłem studia, zupełnie się nie spodziewałem, że los sprawi mi swego rodzaju niespodziankę. Otóż właśnie w połowie roku (wówczas jeszcze) docent T. Szymański podjął decyzję o opuszczeniu grona Prasłowian i rozpoczęciu pracy nad własnym tematem. Otrzymałem wówczas etat w *Słowniku prasłowiańskim*. Za bezpośrednie materialne dziedzictwo po Profesorze uznaję przydzielone mi wówczas biurko, przy którym przez ponad dwadzieścia lat powstawały artykuły hasłowe i prace naukowe T. Szymańskiego. Nieocenioną wartość – jak na owe czasy – stanowił dostęp do znakomicie wyposażonej biblioteki sławistycznej oraz możliwość korzystania z archiwalnych materiałów źródłowych, opracowanych przez zespół Pracowni *Słownika prasłowiańskiego*.

² Ciekawe spostrzeżenia na temat warsztatu metodologicznego w badaniach nad leksyką prasłowiańską przedstawiła Maria Wojtyła-Świerzowska: „Korpus leksyki słowiańskiej, badany pod kątem etymologii, nasuwa wiele problemów natury metodologicznej. Ze strony członków zespołu *Słownika* wychodziły postulaty i propozycje wprowadzenia pewnych korekt i innowacji; wskazywali oni także potrzebę unowocześnienia dotychczasowych metod badawczych. Wypowiadał się w tej sprawie T. Szymański, W. Boryś podkreślał między innymi przydatność etymologicznych badań mniejszych, zwartych obszarów językowych, a W. Sędzik – rolę danych gwarowych i historycznych w ustalaniu etymologii. M. Wojtyła-Świerzowska postuluje w badaniach większy udział metody gniazdowej, głębszą analizę semantyczną materiału (uwzględnianie w znacznym stopniu synonimów i antonimów) i większe wykorzystanie dorobku etnolingwistyki, a także baczniejsze przyglądanie się realiom kulturowym” (Wojtyła-Świerzowska 2004: 145–146).

Na marginesie zacytowanego postulatu Badaczki, warto zaznaczyć, że taką zaktualizowaną etnolingwistyczno-kulturową bazę materiałową dostarczają współczesnym badaczom m.in. pięcioletni słownik pod red. Nikity Tołstoja *Славянские древности. Этнолингвистический словарь* (SD-ES) oraz kolejne tomy *Słownika stereotypów i symboli ludowych* opracowanego przez zespół lubelskich językoznawców pod kierunkiem Jerzego Bartmińskiego (t. I-, Lublin 1996-).

opracowanych przez innych członków zespołu (m.in. mgra Wacława Fedorowicza, ale i doc. Józefa Reczka, czy prof. Romana Laskowskiego i prof. Kazimierza Polańskiego).

W niniejszym artykule pragnę zwrócić uwagę na ogromny wkład wszystkich członków zespołu *Słownika prasłowiańskiego* w rozwój badań nad najstarszą warstwą leksykalną słowiańszczyzny. Ponieważ jednak publikację tę dedykuję pamięci Prof. T. Szymańskiego, pragnę zaprezentować archiwalne, pochodzące z końca lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia (niepublikowane i niedigitalizowane jak dotąd) artykuły hasłowe Jego autorstwa, pogłębiając je o komentarz historycznojęzykowy, etno- i geolingwistyczny w szerszej perspektywie porównawczej, uwzględniającej okres ponad pół wieku od chwili powstania wspomnianych materiałów. Przedstawię hasło z rodziny wyrazowej **medvĕdb* 'niedźwiedź' (zdjęcie 3) oraz formację synonimiczną **mečьbka* : **mešьbka* (zob. zdjęcie 4). Pierwszy z wymienionych wyrazów znalazł się na moim warsztacie ze względu na tematyczną rozprawy doktorskiej poświęconej zagadnieniu derywacji przymiotników od podstaw rzeczowników wywodzących się z dawnej deklinacji **-ŷ*-tematowej. Wymieniony dwukomponentowy zrost leksykalny **medvĕdb*³ – to pierwotne masculinum na **-ŷ*-, które w wyniku procesów unifikacyjnych systemu deklinacyjnego w językach słowiańskich, z biegiem czasu – podobnie jak większość pierwotnych rzeczowników rodzaju męskiego tej deklinacji – przejęło najczęściej cechy fleksyjne pierwotnej męskiej deklinacji **-jo-* lub **-o-*tematowej.

W dalszej części artykułu zamieszczam opracowane przeze mnie pod względem edytorsko-redakcyjnym wersje tychże artykułów hasłowych, a w końcowej części artykułu unikatową dokumentację archiwalną wspomnianych materiałów:

medvĕdb 'Ursus arctos'

~ pol. od XV w. *niedźwiedź* 'Ursus arctos', stpol. w XV–XVI w. *miedzdwiedz* 'ts.', wyjątkowo w XV w. *niedźwiedz* 'skorpion', dial. kasz. *ńėdv'ėz* -*ėza*, *ńėdv'ėz*, *ńėzv'ėz*, *ńėzv'ėz*, *ńėzv'ėz* 'Ursus', sli. *ńėdv'ėz* -*ėza* (Lorentz PW), forma *miedzdwiedz* znana też z innych dial., np. z Lubelskiego, Tykocińskiego (Karłowicz SGP), dłuż. *mjadwėż*, dial. *ńėdwėż* 'ts.', stare (u Jakubicy i Megisera) *ńėżwėż* 'ts.' (Muka), głuż. *mjedwjedż*, *mjedźwjedż* 'ts.', dial. *mjedwjedż* 'turkuć podjadek, Gryllotalpa vulgaris', czes. *medvĕd* 'Ursus; mrukliwy, zrzędlivy człowiek; czeski taniec ludowy', stczes. w XIV–XV w. *medvĕd*, *ńėdvĕd* 'Ursus', dial. *medvi* 'ts.' (Lamprecht Středoopav.)⁴, sła. *medved* 'ts.', dial. wsch. *med/z/vedz* 'Ursus' (Kálal), dial. *medved*, *meżvez* (Sipos Bükk-Gebirge), *med'ved* (Habovštiak Orava);

³ Pierwszy komponent złożenia – **medь* 'miód jako produkt pszczeli, mel; napój przyrządzony z miodu, miód pitny, sycony', to rzeczownik należący do prasłowiańskiej deklinacji na **-ŷ*-. Na refleks tematycznego *-ŷ*- : *-v-*, obok złożonej formacji **medvĕdb*, wskazują też inne derywaty, m.in.: cs. МЄДВБНЪ 'miodowy, mellis', sch. stare *medven* 'ts.', ludowe *medvača* 'gruszka słodka jak miód' (R JAZ), ros. *медвяный* 'mający zapach miodu, aromatyczny', z ludowej poezji 'przygotowany z miodu, miodowy', ukr. *медвяний* 'miodowy'.

Należy odnotować, że hasła całej rodziny wyrazowej **medь* (**mediti medŏ* 'słodzić miodem', **medovina* 'napój z miodu', **medovь* 'dotyczący miodu, mellitus') opracował T. Szymański.

⁴ Faktyczna postać rzeczownika w słowniku Lamprechta to: *medviž*, *medvjež* a m.

sł. *médved* -*éda* 'Ursus', morski *medved* 'gatunek foki', dial. *mędwęt mędwiaďa* (Tominec Črni vrh), sch. *mědvjed*, dial. zach. *medvid*, wsch. *medved* 'ts.', dial. też *mědved* (*medved*) 'ts.' (HDZ II: 278), scs. МЄДВЪДЪ, bułg. *медвед* (i fem. *медведа*) 'ts.' (BTR); strus. МЄДВЪДЪ 'Ursus', ros. *медведь* 'ts.', dial. płd. *ведмѣдь* 'ts.' (o zasięgu form *медвѣдь* : *ведмѣдь* ARG m. 226), dial. też na oznaczenie różnych przedmiotów, np. *медвѣдь* 'walec do ubijania dróg', ukr. *ведмідь* -*мѣдя* 'Ursus', dial. *медвідь* (URS AN), *мѣдвідь* -*ѣдя* (Żel.), *медвѣдь* -*дя* (Sl. leks. 34), u Żel. też *вѣдмідь* (*мѣдвідь*) 'ts.', brus. *мядзвѣдзь* 'ts.'. ~

Por. ze słow.: węg. *medve* 'Ursus' (zapisane już w r. 1211, Kniezsa MNSJ I: 332). Wyraz słow. jest tabuistycznym zastępstwem pie. nazwy 'niedźwiedzia' (por. np. gr. ἄρκτος, łac. ursus) : *medvěď* < **medu-ěďi* 'jedzący miód' (dosłownie: 'miodojad', co do budowy por. stind. *madhvád-* 'jedzący słodycze', *madhuvad-* 'ten, kto je miód'. Ukr. i ros. dial. formy *ved-* są nowym eufemicznym przekształceniem (Rudnyćkyj ED: 332).

Meillet SC 375, 501, Skok RES VIII 90, Vasmer REW II 110, Mayrhofer KEWA II 571, Ekkert VSJa IV 104, UZIS XXVII 10. (B.O. – por. zdjęcie 3).

meŝka (: **meŝьka**) 'niedźwiedź'

~ sch. już w XVII w. *měčka* 'niedźwiedzica' (też u Vuka), dial. też przen. 'żelazna podkładka w palenisku' (też Elezović Kosovo-Met.), 'rodzaj tańca' (wg R JAZ związane z *mečati*); związek taki został nawiązany niewątpliwie wtórnie), cs. МЄЧЬКА, МЄШЬКА 'niedźwiedzica' (: МЄЧЬКЪ 'niedźwiedź'), bułg. *мѣчка* 'niedźwiedź', dial. też 'żelazna podkładka w palenisku' (też np. BDial. I 195), 'rodzaj pałki do gnienienia winogron; rodzaj tańca' (Gerov), maced. *мечка* 'niedźwiedź', dial. *мѣчка* 'ts.' (Małecki SW);

rus.-cs. МЄЧЬКА (wg Srezn. w dawniejszym rękopisie МЄШЬКА) 'niedźwiedź', ros. *мѣчка* (wg Dala cerk.) 'niedźwiedzica' (Vasmer REW II 128–9).

Ze wsch.-słow.: lit. (już w XVI w. u Daukszy) *meškà* 'niedźwiedź', *meškė* 'niedźwiedzica', łot. *meška*, *miška* 'ts.' (Fraenkel LEW 443 z literaturą)⁵.

Najprawdopodobniej od wyrazu *medvěď* (zob.) przekształconego ze względów eufemistycznych w deminutivum. Ze względów semantycznych nie przekonuje wprowadzanie wyrazu z dźwkn. *mekati*, *mečati* (taki związek mógł być dopiero wtórny).

Vasmer l.c., Otrębski SO XIX 520. (BO: por. zdjęcie 4).

Ostatnie zdanie komentarza na temat semantycznych przeszkód w doszukiwaniu się formalnej zależności pomiędzy leksemem *meŝьka* (*meŝьka*) a dźwiękonaśladowczym

⁵ Owemu białorutenizmowi w języku litewskim oraz licznym derywatom odrębny artykuł w *Słowniku etymologicznym języka litewskiego* poświęcił Wojciech Smoczyński: *meškà* 'niedźwiedź', *mėškė* 'niedźwiedzica' (m.in. SD) – zapożyczenie z białoruskiego *mečka* 'niedźwiedź', ze zmianą obcej grupy -čk- na litewską -šk-.

Derywaty: *meškiēnà* 'mięso niedźwiedzie', *mėškinas* 'niedźwiedź – samiec', *meškinykas* SD «niedźwiednik», *meškiniņkas* 'kto trzyma, hoduje, prowadzi niedźwiedzie', *meškinis* 'niedźwiedzi', *mėškiščas* m. 'postawny, krzepki mężczyzna', *mėškiškas* 'wielki i niezgrabny jak niedźwiedź', zdrobnienia: *meškytis* m. SD «niedźwiadek zwierzę», *meškiukas* a. *meškiūtis* m., *meškūtis* a. *meškiūtis* m. ts. Composita: *meškakōjis*, -ė 'z grubymi nogami (o krowie, koniu), niezgrabny, nieprędko' (wariant haplogiczny: *meškōjis*), Verbum denom.: *meškioti* 'chodzić niezgrabnie, jak niedźwiedź' (SEJL: 393).

czasownikiem *mekati* : *mečati*⁶ znajduje mocne ugruntowanie w zebranych przez Prof. T. Szymańskiego materiale językowym do tegoż hasła słownikowego.

mekati *mekajǫ* ‘beczeć’⁷

~ pol. dial. *miekać* ‘beczeć (o owcy)’ (SW), dłuż. *mekaś* ‘beczeć (o kozie)’, dial. *mėkas* ‘ts.’ (Muka), czes. *mekati* ‘ts.’, dial. *mekat* ‘ts.’ (Bartoš DSM), sła. *mėkat* ‘ts.’;

sch. dial. (Lika⁸) *mėkati mēčēm* ‘beczeć (o cielętach)’, maced. *мекам*, 3 sg. *мека* ‘beczeć (o jagnięciu)’;

ros. *мėкать -аю -аешь* potoczne ‘wydawać krzyk *me!*, beczeć (np. o cielętach)’ (Ušakov), ukr. *мėкати -каю -каеш* ‘beczeć (o owcach, kozach)’.

Por. czes. dial. *mikať*, *mėgat* ‘beczeć’ (Machek ES 292), głuź. *mjeknyć* ‘beknąć, zabczeć’.

Dźwkn. od naśladowania głosu zwierząt (np. pol., czes., sła., maced., ros. *me!*) z suf. -k- normalnym w formacjach tego typu, por. co do budowy *blekati*, *bžykati* : *bžikati*, *krakati*. Por. też paralelne formy: lit. *mekenù mekėnti*, *mekčióti* ‘beczeć; jąkać się’, niem. *meckern* ‘beczeć (o kozie)’, śrwn. *mechzen* ‘ts.’, *mecke* ‘kozioł’, gr. μηκάομαι ‘beczeć’, stind. *mákakas*⁹ ‘zwierzę’.

Berneker SEW II 32–33, Fraenkel LEW 428, Frisk GEW II 223–224, Mayrhofer KEWA II 538–539. (BO: por. zdjęcie 5 i 6).

Zgodnie z przedstawionym we wstępie planem artykułu, w jego drugiej części chcę się odnieść do ważniejszych – moim zdaniem¹⁰ – danych materiałowych zaanon-sowanych haseł, które zostały opublikowane w późniejszym okresie. Rzecz zrozumiała, że wraz z ukazywaniem się nowych słowników historycznych, dialektalnych i gwarowych oraz atlasów językowych materiał faktograficzny, jakim dziś dysponujemy, znacznie się wzbogacił i pogłębił wiedzę na temat chronologizacji i geografii (w pewnym sensie także semantyki) kontynuantów omawianych leksemów (a także ich wariantów fonetycznych i morfologicznych) w poszczególnych językach słowiańskich. Dane te – zweryfikowane i uzupełnione – zostały opublikowane w licznych słownikach zajmujących się historią i etymologią leksyki (pra)słowiańskiej, zresztą także poza obszarem słowiańskim.

Omówienie chcę rozpocząć od *Etymologicznego słownika języków słowiańskich* (ESSM), w którym to znajdujemy zestawienie materiału z całego obszaru słowiańskiego. W komentarzu etymologicznym do hasła **medvěďb* przytoczona została informacja o tabuistycznym charakterze leksemu oraz o tym, że w językach słowiańskich

⁶ Nie bez powodu chcę przytoczyć niżej kolejne opracowane przez Profesora hasło, który w środowisku slawistycznym był uznanym specjalistą w zakresie derywacji od podstaw dźwiękonaśladowczych. Każdemu badaczowi leksyki (pra)słowiańskiej znana jest Jego praca *Derywacja czasowników onomatopeicznych i ekspresywnych w języku bułgarskim*, Wrocław 1977.

⁷ Analogiczne artykuły hasłowe **mečati* : **mekati* 1. oraz derywat z suf. -ot-: **mekotati* zostały opublikowane w ESSM 18: 37, 73–74.

⁸ Kraina historyczno-geograficzna w południowo-zachodniej Chorwacji.

⁹ Przytaczam tu zapis dokumentalny, chociaż należy uściślić, że jego właściwa forma to *makaka*.

¹⁰ Ze względu na ograniczenia objętościowe zmuszony jestem dokonać wyboru dostępnych źródeł; staram się przedstawić najbardziej reprezentatywne z nich.

(podobnie jak i w grupie języków bałtyckich i germańskich) nie ma śladów pierwotnego pie. *ṛkso¹¹ ‘niedźwiedź’, na którą to praformę wskazują m.in. stind. *řkša*, łac. *ursus*, czy gr. ἄρκτος (ESSM 18: 65–66)¹². Warto dodać, że w zestawie hasłowym rekonstruowanych derywatów od wspomnianego rzeczownika znalazły się następujące: **medva* (ESSM 18: 62)¹³, **medvĕdę* ‘młode niedźwiedzia’, **medvĕdica* ‘samica niedźwiedzia’, **medvĕdina* : **medvĕdjina* ‘skóra niedźwiedzia / niedźwiedzie mięso’, adi. **medvĕdjь(jь)* : **medvĕdьjь* oraz **medvĕdovъ(jь)* : **medvĕdevъ(jь)*, **medvĕdъka* oraz *medvĕdъkъ* (dem., z bezsprzecznie wtórną semantyką) oraz adi. **medvĕdъnъ* i pochodne **medvĕdъnica* : **medvĕdъnikъ* (ESSM 18: 62–67).

Jak już wcześniej zasygnalizowałem, od chwili powstania prototypu korpusu wykorzystywanego w późniejszych pracach nad *Słownikiem prasłowiańskim* upłynęło sporo czasu. Toteż późniejsze badania uwzględniające dane materiałowe setek nowych słowiańskich słowników gwarowych i dialektalnych z różnych zakamarków Słowiańszczyzny oraz przynajmniej kilku wartościowych atlasów językowych (zwykle w konfrontacji z danymi archiwalnymi) znalazły swe odzwierciedlenie w wydawanych na przestrzeni lat słownikach etymologicznych, m.in. w *Słowniku etymologicznym języka polskiego* W. Borysia¹⁴.

Spśród opracowań korpusowych leksyki prasłowiańskiej dokonanych w ostatnim czasie w pozasłowiańskich ośrodkach slawistycznych uwagę zwracają przede wszystkim dwie publikacje, skoncentrowane – jak się wydaje – głównie na zagadnieniach prozodycznych. Pierwsza z nich to *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, w której to holenderski językoznawca Rick Derksen omawiany leksem **medvĕdъ** (poza danymi prozodycznymi¹⁵) zaopatruje w komentarz dotyczący paradygmatu fleksyjnego prasłowiańskiego kontynuantu w poszczególnych językach słowiańskich. Zastanawiające jednak jest to, dlaczego również rekonstruowany wyraz hasłowy został przyporządkowany do deklinacji *-jo-tematowej, skoro – zgodnie z prawem fonetycznym – wygłosowa spółgłoska *d-* tematu w połączeniu z tematyczną *-j-*tą wymusiłaby inny typ refleksacji w kilku przynajmniej przytoczonych poświadczeniach, np. w *scs./*

¹¹ Zgodnie z aktualnymi zasadami rekonstrukcji zapis ten byłby sprowadzony do prapostaci *h₂ṛtko- (masc. / fem.). Należy przy sposobności dodać, że obszernie i niezwykle interesujące studium na temat nazw niedźwiedzia w językach indoeuropejskich wraz z bogatą literaturą przedmiotu opublikował czeski indoeuropeista Václav Blažek (2017: 148–192).

¹² Na również tabuistyczne określenia niedźwiedzia w językach celtyckich w zwięzłym artykule etymologicznym zwrócił uwagę amerykański lingwista Calvert Watkins (1962: 114–116), przytaczając poświadczenia śrwal. *melfochyn* ‘niedźwiedź (dosłownie: ‘miód-świnia’)’ oraz śrirl. *milchobur* ‘ts.’ (dosłownie ‘miodu pragnący’). Co się tyczy określenia walijskiego, to nie jest ono pejoratywne, ponieważ świnia w kulturze celtyckiej pełniła ważną rolę, a dworskie stanowisko świniopasa cieszyło się prestiżem społecznym.

¹³ W stosunku do prototypu hasła ze *Słownika prasłowiańskiego*, o którym wspominam w przypisie 3, materiał leksykalny został uzupełniony o ros. dial. *medeá* ‘miód sycony’ (Dal).

¹⁴ Sam Autor szczegółowo omówił zagadnienia dotyczące słowiańskiej leksykografii etymologicznej oraz stanu i potrzeb badań etymologicznych w Polsce (Boryś 2010: 9–28; 2011: 15–70). Problematyce tej poświęcone są m.in. również prace: Ostrowski 2019, Bednarczuk 2022.

¹⁵ W tym celu (a także ze względu na zagadnienie refleksacji psł. -ĕ-) w grupie reprezentacji południowosłowiańskiej przytaczane są dane z różnych obszarów dialektu czakawskiego.

cs. oczekiwaliśmy postaci *МЕДВЪЖДЪ (a jest МЕДВЪДЪ), w ros. *медвежь (jest медведь), a w pol. *niedźwiedz* < *miedwiedz (podczas gdy jest *niedźwiedź*)¹⁶.

*medvěďb m. (a) 'bear' ESSJa XVIII 55, 65-67

CS OCS *medvěďb* (PsDim.) m.(jo) {1}; CS *medvěďb* (Par., Hval.) m.(jo) {2}

E Ru. *medvěd'* m.(jo)

W Cz. *medvěď* m.(o); Slk. *medved'* m.(o); Pl. *miedźwiedź* (arch., dial.) m.(jo) {3}

S SCr. *mědvjed* m.(o); Čak. *medvīd* (Vrg.) m.(o); *medvīd* (Novi) m.(o); *medvěď* (Orb.) m.(o); Sln. *mědvěď* m.(o), Gsg. *medvěďa*

PIE *med^hu-h₁ed-

Cogn. Skt. *madhvād-* m. 'honey-eater'

{1} The Psalter of Dimitri belongs to the corpus that was discovered at St. Catherine's monastery in 1975. Strictly speaking it might be classified as a Middle Bulgarian text (Birnbäum and Schaeken 1997: 143). {2} The attestations occur in a Croatian MS from the 14th century and a Serbian MS from the 15th century, respectively. {3} In West Slavic, we find secondary forms with *n-*, e.g. (O)Pl. *niedźwiedź*, OCz. *nedvěď*.

See also: *medvā; *mēďb

Zdjęcie 1. Hasło: * *medvěďb* (Derksen 2008: 306)

Z kolei wydany w Wiedniu w 2017 r. drugi z zaanonsowanych leksykonów rekonstruujących podstawowy zasób leksyki prasłowiańskiej *Urslawisches Wörterbuch* austriackiego badacza Emanuela Klotza, w bieżącym roku kalendarzowym doczekał się drugiego wydania. Praca wymaga osobnego i szczegółowego omówienia, niemniej jednak chcę zwrócić uwagę na pewne jej mankamenty. W wykazie skrótów języków i dialektów słowiańskich brak odniesień do białoruskiego, macedońskiego, dolnołużyckiego, czy kaszubskiego, co dowodzi znacznego zubożenia dokumentacji faktograficznej i wydaje się niedopuszczalne w tego typu publikacjach¹⁷. Braki zauważalne są także w wykazie literatury¹⁸. Niekonwencjonalny sposób zapisu rekonstruentów (omawiany tu wyraz został sprowadzony do prapostaci *medwē-di, w zapisie której brak oznaczeń nad samogłoską, ma potwierdzać pierwotną krótkość, a kreska nad literą – długość: ē > ě) nawiązuje do transkrypcji zaproponowanej przez Georga Holzera w gramatyce historycznej języka chorwackiego (por. Holzer 2005, 2011). Domniemam zatem, że wygłosowe *-i* w rekonstruowanej formie słusznie przyporządkowuje wyraz do pierwotnej deklinacji *-ī-tematowej. Dodatkowym wsparciem dla takiej argumentacji jest przytoczona w skąpym wszakże materiale faktograficznym¹⁹ końcówka *-i* dopełniacza liczby pojedynczej scs. *medvěďb medvěđi*.

¹⁶ Por. *niedźwiedź* < *miedźwiedź*, z wtórnym *ń-* (w stczes. też *nedvěď*) w wyniku odpodobnienia na odległość spółgłosek wargowych *m' - v' > n' - v'* (Boryś SEJP 2005: 360–361).

¹⁷ W momencie pisania tekstu nie mam dostępu do nowego wydania, toteż nie umiem powiedzieć, czy (a jeśli tak, to w jakim stopniu) dane te zostały uzupełnione i uwzględnione.

¹⁸ W stosunkowo nielicznym wykazie literatury aż trzynaście pozycji to prace Georga Holzera (lub recenzje publikacji tegoż Autora).

¹⁹ Poza danymi z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego Autor bazuje na materiale chorwackim (głównie czakawskim (Brač, Vrgada) i nowosztokawskim) i słoweńskim oraz polskim i rosyjskim.

**medwē* 'di oder **medwē* «*medvĕďb*» *Nom. m. A* >
a 'der, der Honig frisst, (Tabuausdruck für) Bär'
 (HUW II: 14)
 A. Sg. **medwē* 'di
 aksl. *medvĕb*, *medvĕdi* 'Bär' • čak. Brač *medvid*,
medvida 'Bär' • čak. Vrgada *medvid*, *medvida*
 'Bär' • nšt. *mědyjed* 'Bär' (Skok II: 398, RK
 (-ved)) • poln. *miedźwiedz* † und *niedźwiedz* 'Bär'
 (Linde) • russ. *medvéd*', *medvédja* 'Bär, Bärenfell,
 Bärenpelz' (Bel.) • sln. *médvĕd*, *medvĕda* 'Bär'
 (Plet.)

Zdjęcie 2. Hasło: * *medvĕb* (Klotz 2017: 152)

Jeśli chodzi o drugi zaanonsowany w pierwszej części artykułu leksem **mešbka* : **mešbka*, to należy odnotować, że nie znalazł się on w zestawie rekonstruowanych jednostek wyrazowych *Słownika etymologicznego języków słowiańskich* (ESSM). Z kolei W. Boryś – wieloletni kierownik Pracowni Języka Prasłowiańskiego oraz autor m.in. *Etymologicznego słownika języka polskiego* – pol. (pieszczotliwy i żartobliwy) leksem *miś* (od XVI w.) 'o niedźwiedziu, niedźwiadku', 'zabawka dziecięca wyobrażająca niedźwiadka', też *misiek* od XVI w., *misio*; ros. *мѣша*, *мѣшка*, *мишѣк* 'niedźwiedz', ukr. reg. *mys* / *myšuk* 'ts.' wiąże właśnie z psł. **mešbka* : **mešbka*, które uznaje za stare hipokorystyczne skrócenie psł. **medvĕb* 'niedźwiedz', powstałe najprawdopodobniej z tabu w środowisku myśliwych unikających właściwej nazwy zwierzęcia. Wokalizm -i- jest więc najprawdopodobniej wtórny i objaśnia się go wpływem imienia *Michał* (czy jego zdrobnień) albo staropolskich imion typu *Miszko*, *Miszka* (Boryś SEJP 2005: 331)²⁰.

Bogatego słowiańskiego materiału faktograficznego w zakresie badań nad leksemami oznaczającymi niedźwiedzia dostarczają atlasy językowe. Ze względu na ograniczenia redakcyjne uwagę zwrócę jedynie na publikacje wydane w ostatnim czasie, tj. na dane pochodzące z *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* (OLA) oraz *Leksykalnego atlasu rosyjskich gwar ludowych* (LARNG).

W 13. tomie OLA (Komentarz arealny t. 1: *Świat zwierząt*), pomieszczone zostały mapy, materiał językowy i morfonologiczny wraz z komentarzem wzbogacające lub uzupełniające dotychczasową wiedzę na temat omawianych leksemów: mapa Nr 5: 'niedźwiedz (samiec / nazwa ogólna, gatunkowa)' (s. 53–56) oraz mapa Nr 6: 'samica niedźwiedzia' (s. 57–60). Dokumentacja dowodzi, że we współczesnych językach słowiańskich hiperonimicznymi jednostkami literackimi są kolejno: sło. *medved*, chorw. *medvjed*, serb. *медвед*, maced. *мечок*, bułg. *мечка*, *мечок*, czes. *medvěd*, sła. *medved*, łuż. *mjedwjedz*, *mjadwez*, pol. *niedźwiedz*, brus. *мядведзь*, ukr. *медвідь* i ros. *медведь*. Na podstawie wstępnej oceny można więc stwierdzić, że wszystkie współczesne

²⁰ Także względami tabuistycznymi tłumaczy Łubor Kralík słowacką hipokorystyczną nazwę niedźwiedzia *maco* (wpływ nagłosowego *ma-* męskiego imienia *Matej* na nazwę zwierzęcia *medved*), w charakterze comparandum przytaczając ros. *Мѣшка* od imienia *Мухаїл* (Kralík SESS: 338).

literackie słowiańskie nazwy niedźwiedzia dają się sprowadzić do przytoczonych wyżej prapostaci **medvĕď* oraz **mečьka* (ew. **mečьkъ*). W przedstawionym na mapie materiale z 853 punktów zamieszkałych przez Słowian w zdecydowanej przewadze są gwarowe kontynuanty psł. leksemu **medvĕď*, w różnych konfiguracjach morfonologicznych:

1. med-ъv-ěďъ – łącznie 460 poświadczeń (z czego na obszarze czes. – 11, sła. – 28, łuż. – 1, pol. – 15, brus. – 69, ukr. – 77 i ros. 259);
2. med-ъv-ěďъ – łącznie 116 poświadczeń (z czego na obszarze sła. – 24, chorw. – 26, bośn. – 12, serb. – 32, czes. – 21, sła. – 1);
3. ved-ъ-měďъ – łącznie 98 poświadczeń (z czego na obszarze brus. – 5, ukr. – 68, ros. – 25);
4. ned-ъv-ěďъ – łącznie 82 poświadczenia (z czego czes. – 3, pol. – 76, brus. – 3);
5. med-ъv-ě=-g-ъ – 3 poświadczenia (wszystkie z terytorium Ukrainy);
6. med-ъv-ě=-g-a – 1 poświadczenie z obszaru Ukrainy.

Obszar południowosłowiański nie jest jednolity. Poświadczenia bułgarskie (z 36 punktów), macedońskie (z 24)²¹ oraz część dokumentacji z gwarowego obszaru Serbii zdają się nawiązywać do praformy **mečьk-* (morfonologiczne: meč-ьk-a oraz meč-ьk-ъ).

Pozostałe poświadczenia mają charakter lokalny: są wśród nich 3 dokumentacje wielkoruskie, dające się sprowadzić do postaci (miš)-ьka (lokalna adaptacja gr. ΝΟ Μιχαήλ), oraz 2 poświadczenia łużyckie typu (bar)ъ, będące zaadaptowanymi germanizmami (por. niem. *Bär* 'niedźwiedź'). Do formacji zniekształconych nawiązują pojedyncze leksemy, których poświadczenia stworzyły możliwość sprowadzenia ich do następujących postaci morfonologicznych: med-o (2 poświadczenia: po jednym z obszaru Chorwacji oraz słowiańskich gwar na terytorium Węgier), med-o-j-ěď-ъ (czes.), med-o-laz-ъ (ros.), med-v-it-ьъ (sła.), med-v-ěď-ъ=-ug-a (ros.), ved-ъ-měď-ьk-a (ukr.) oraz (mis)-ь i (mis)-ь=-o (z obszaru Polski). Wśród poświadczeń z niemapowanymi rdzeniami są: metaforyczna nazwa pĕst-un-ъ (ros. *пестун* = годовалый медведь), compositum mORv-av-j-at-ьn-ik-ъ (OR → ura) – ros. dial. *murav'latn'ik* ('żyjący się mrówkami'), czy wreszcie zapożyczenia sła. *lù:rc* : (lurc)-ъ < wł. *l'orso* 'niedźwiedź', czy serb. (z Banatu) *markuľ* : (markul)-ъ < najprawdopodobniej z rum. dial. *mârc-ul* 'ryczeć' [sic!]²² (OLA 13: 56).

Ten językowy inwentarz słowiańskich nazw niedźwiedzia dopełniają interesujące materiały wydanego w ubiegłym roku *Leksykalnego atlasu rosyjskich gwar ludowych* (LARNG). Mapa 188 **медведь** poza wskazanymi już wyżej – zdecydowanie dominującymi na rozległym obszarze wielkoruskim leksemami opartymi na psł. **medvĕď-* (a także ich metatetycznym przekształceniu *vedmed-*) oraz leksemami *миша* : *мишка* – dokumentuje też inne (często metaforyczne) lokalne poświadczenia, typu *бирюк*, *боровик* 'zamieszkujący bór', czy *лесовік* : *лешиак* 'mieszkaniec lasu', *бурыи*

²¹ Bułgarski słownik etymologiczny uważa wyraz za tabuistyczną zmianę pierwotnego **medvedь*, uznaje więc, że ma charakter ekspresywny. W charakterze comparandum przytacza czes. ekspresywne *kočka* od *kot* (BER III: 777–778).

²² Należy uściślić, że formalnie jest to substantywizowany przymiotnik z rodzajnikiem: rum. *mârc* (*mîrc*) 'adj. (reg.) *roșcat, roșu-închis*' (*Dictionare ale limbii române* [https://dexonline.ro/definitie/m%C3%A0rc/definitii]), zapożyczony z serb.-chorw. *mъk* 'niewyraźnie szary albo brązowy', por. *mrki medvjed* 'smeđi medvjed zagasite nijanse' (Hrvatski jezični portal (HJP))

(od maści ubarwienia), compositum *косолапый* (dosłownie: ‘z krzywymi nogami; krzywo stawiający łapy’, *тонтыгин* i *тонтун* (derywaty oparte na kontynuancie dźwiękonaśladowczego czasownika **toptati* / **tup(t)ati*), czy wreszcie rzeczownik uogólniający *зверь* / *зверина* (< psł. **zvěрь*). Na antroponomiczne cechy zwierzęcia²³ zdają się wskazywać takie jego nazwy, jak *хозяин* ‘gospodarz’ czy *бацько* (dosłownie: ‘tata, ojciec’) oraz substancywizowane adiectivum *хозяйственный*. Z kolei atrybut siły zwierzęcia podkreślają takie pojedyncze lokalne nazwy, jak *матёрый*, a jego samotniczy tryb życia zaimek – *сам*, chociaż w tym wypadku prawdopodobne jest także tabuistyczne (z odcieniem szacunku) podłoże leksykalizacji: tym samym zaimkiem nazywa się bowiem gospodarza (głowę domu lub rodziny) albo inne ważne osobistości (szlachcica, męża itp.). Pozostałe leksemy (typu *ягодник*, *овсяник*, *малы́нник*, *пённый* i in.) są okazjonalizmami i mają ograniczony zasięg występowania (LARNG II: 70–73).

PODSUMOWANIE: W przedstawionym artykule chciałem zwrócić uwagę na slawistyczną spuściznę krakowskiego ośrodka etymologicznego skupionego wokół Pracowni Języka Prasłowiańskiego, której jednym z wieloletnich pracowników naukowo-badawczych był Prof. Tadeusz Szymański. Niepublikowane hasła Jego autorstwa (psł. **medvěď*, **mešьka* (: **mečьka*) oraz **mekati*), z którymi zaznajomiłem się, będąc członkiem zespołu *Słownika prasłowiańskiego*, w trakcie zbierania materiału do rozprawy doktorskiej, stały się przyczynkiem do refleksji nad obecną sytuacją badań etymologicznych. Warto podkreślić, że po ponad półwieczu od momentu opracowania przez członków *Słownika prasłowiańskiego* załączków haseł do korpusu leksykalnego prasłowiańszczyzny, owe archiwalne materiały nierzadko mają nadal swą unikalną, nie tylko historyczną wartość. Mimo znacznego postępu badań nad leksykologią i leksykografią prasłowiańską (i szerzej: praindoeuropejską)²⁴ materiały te mogą nadal stanowić punkt wyjścia do dalszych szczegółowych badań. Dlatego też uważam, że ich obróbka cyfrowa i upowszechnienie w niedoskonałej nawet w wielu przypadkach wersji (z ręcznie naniesionymi w trakcie

[<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>]: s.v. *mrk*), zatem cały wyraz znaczy ‘[ten] blad-obrazowy ≈ bury’ (*vel sim.*).

²³ Na marginesie warto dodać, że w III tomie leksykonu *Славянские древности* (SD-ES) niedźwiedziowi – niezwykle ważnej istocie w słowiańskiej demonologii ludowej – poświęcony został odrębny artykuł hasłowy. Jego autor, Aleksandr Wiktorowicz Gura, zwraca uwagę na budzące u Słowian szacunek (ale i strach zarazem) antropomorficzne cechy zwierzęcia (jego wyprostowaną sylwetkę oraz umiejętność poruszania się na dwu tylnych kończynach). Zwierzę to było symbolem płodności, zdrowia i siły, a poprzez te przymioty pełniło (obok wilka) pierwszoplanową rolę pośród zwierząt leśnych (SD-ES III: 211–215). Także wśród sąsiednich ludów bałtyckich niedźwiedź zajmował ważną pozycję. Na Żmudzi uważany był za zwierzę totemiczne (jego wizerunek widniał już na XIV-wiecznym herbie). To właśnie niedźwiedź w pewnym sensie uosabiał temperament i mentalność Żmudzinów: surowość, siłę i odporność. Do dziś w niektórych rejonach Litwy mężczyźni, próbując niejako utożsamić się z niedźwiedziem (czasami nakładając w tym celu futro lub skórę pozyskaną ze zwierzęcia), tańczą tzw. *meškos šokis* ‘taniec niedźwiedzi’ i śpiewają pieśń: „Šokam, šokam mes meškutę! Meška šoka, kudlos dulka, Kad nešoktų – nedulkėt!”, przypominającą nieco naszą polską „Stary niedźwiedź mocno śpi!” (Lithuanian folk lyrics, [<https://lyricstranslate.com/en/lithuanian-folk-%C5%BEemaiti%C5%A1kas-me%C5%A1kos-%C5%A1okis-me%C5%A1kut%C4%97-lyrics.html>]).

²⁴ Por. chociażby Liberman 2015: 229–237.

opracowywania kolejnych haseł autorskimi lub redakcyjnymi adnotacjami na marginesie – por. zdjęcia 3, 4, 5, 6) jest bardzo pożądana i może przyczynić się do usprawnienia badań nad zagadnieniami historii leksyki słowiańskiej.

Dzieło i spuścizna naukowa krakowskiej Pracowni Języka Prasłowiańskiego Instytutu Slawistyki PAN są niezmiernie bliskie memu sercu, toteż mam nadzieję, że nowa elektroniczna wersja *Słownika prasłowiańskiego* nie tylko przyspieszy i ułatwi prace nad najstarszą warstwą leksyki słowiańskiej, ale również pozwoli na szerokie udostępnienie przechowywanych w zakamarkach krakowskiego oddziału Instytutu Slawistyki PAN archiwalnych materiałów korpusu prasłowiańskiego.

Rozwiązanie skrótów

Języki i dialekty

bośn. – bośniacki
bułg. – bułgarski
chorw. – chorwacki
cs. – cerkiewno-słowiański
czak. – czakawski
dłuż. – dolnołużycki
głuż. – górnołużycki
gr. – grecki
kasz. – kaszubski
lit. – litewski
łac. – łacina (język łaciński)
łuż. – łużycki
niem. – niemiecki
maced. – macedoński
pie. – praindoeuropejski
pol. – polski
PSL – Proto-Slavic (language)
psł. – prasłowiański
ros. – rosyjski
rum. – rumuński
sch. – serbochorwacki
scs. – staro-cerkiewno-słowiański
serb. – serbski
sła. – słowacki
słē. – słoweński
słi. – słowiński
słow. – słowiański
stczes. – staroczeski
stind. – staroindyjski
stpol. – staropolski

sztok. – sztokawski
 śrirl. – średnioirlandzki
 śrwal. – średniowalijski
 śrwn. – średnio-wysoko-niemiecki
 ukr. – ukraiński
 węg. – węgierski
 wł. – włoski

inne

dial. – dialektalny
 dźwkn. – dźwiękonaśladowczy
 gw./ gwar. – gwarowy
 pld. – południowy
 płn. – północny
 wsch. – wschodni
 zach. – zachodni

Inne skróty

masc. – masculinum
 fem. – femininum

Słowniki, czasopisma, wydawnictwa ciągłe

- ARG – *Atlas russkikh narodnyh govorov central'nyh oblastej k vostoku ot Moskvy*, red. R.I. Avanesov, Moskva 1957: [*Атлас русских народных говоров центральных областей к востоку от Москвы*, ред. Р.И. Аванесов, Москва 1957].
- Bartoš DSM – F. Bartoš, *Dialektický slovník moravský*, Praha 1906.
- BDial. – *B'lgarska dialektologija. Proučvaniâ i materialy*, Sofiâ 1962 nn.: [*Българска диалектология. Проучвания и материали*, София 1962 nn.].
- BER – *B'lgarski etimologičen rečnik*, t. I–(VII), Sofiâ 1962–(2010)–: [*Български етимологичен речник*, t. I–(VII), София 1962–(2010)–].
- Berneker SEW – E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch (A-morъ)*, Heidelberg 1908–1913.
- Borys SEJP – W. Borys, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- BTR – *B'lgarski t'lkoven rečnik*, avtori: L. Andrejčin, L. Georgiev, St. Ilčev, N. Kostov, Iv. Lekov, St. Stojkov, Cv. Todorov, Sofiâ 1955: [*Български тълковен речник*, автори: Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров, София 1955].
- Černych IESRJ – P.Â. Černyh, *Istoriko-ètimologičeskij slovar' sovremennogo russkogo âzyka*, t. I–II, Moskva 1994: [*П.Я. Черных, Историко-этимологический словарь современного русского языка*, t. I–II, Москва 1994].
- Dal – V. Dal', *Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo âzyka*. 3. ispravlennoe i značitel'no dopolnennoe izdanie, red. I.A. Boduèn-de-Kurtenè, t. I–IV, S.-Peterburg" — Moskva 1903–1909: [*В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка*. 3. исправленное и значительно дополненное издание, ред. И.А. Бодуэна-де-Куртенэ, t. I–IV, С.-Петербург — Москва 1903–1909].

- Derksen – R. Derksen, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden–Boston 2008.
- Elezović Kosovo-Met.²⁵ – G. Elezović, *Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta*, t. I–II, Beograd 1932–1935: [Г. Елезовић, *Речник косовско-метохишког дијалекта*, т. I–II, Београд 1932–1935].
- ESSM – *Ètimologièeskij slovar' slavânskikh âzykov. Praslavânskij leksièeskij fond*, red. O.N. Trubacev, t. I–, Москва 1974–: [Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд, ред. О.Н. Трубачев, т. I–, Москва 1974–].
- Fraenkel LEW – E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, t. I–II, Heidelberg 1955–1965.
- Frisk GEW – H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, t. I–III, Heidelberg 1960–1972.
- Gerov – N. Gerov, *Rečnik" na b"lgarskij âzyk"*, t. I–V (IV–V red. T. Pančev"), Plovdiv" 1895–1904: [Н. Геров, *Речникъ на българскый языкъ*, т. I–V (IV–V ред. Т. Панчевъ), Пловдивъ 1895–1904.]
- Habovštiak Orava – A. Habovštiak, *Oravské nárečia*, Bratislava 1965.
- HDZ – *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Zagreb 1956–.
- Karłowicz SGP – J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. I–VI, Kraków 1900–1911.
- Kálal – M. Kálal, *Slovenský slovník z literatury aj nářečí*, Banská Bystrica 1924.
- Kniezsa MNSJ – I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényyszavai*, t. I, 1–2, Budapest 1935.
- Králik SESS – Ľ. Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava 2015.
- Lamprecht Středoopav²⁶ – A. Lamprecht, *Slovník středoopavského nářečí*, Ostrava 1963.
- LARNG – *Leksièeskij atlas russkikh narodnyh govorov*, t. 2.: *Životnyj mir*, otvetstv red.: T.I. Vendina, rukovoditel' proekta: S.A. Myznikov, Moskva–S.-Peterburg 2022: [Лексический атлас русских народных говоров, т. 2.: *Животный мир*, ответств ред.: Т.И. Вендина, руководитель проекта: С.А. Мызников, Москва–С.-Петербург 2022].
- Lorentz PW – F. Lorentz, *Pomoransches Wörterbuch*, t. I–III, Berlin 1958–1968.
- Machek ES – V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957.
- Małecki SW – M. Małecki, *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskiem)*, I. Teksty, II. Słownik, Kraków 1934.
- Mayrhofer KEWA – M. Mayrhofer, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. A Concise Etymological Sanskrit Dictionary*, Heidelberg 1956–1980.
- Meillet S.C. – A. Meillet, *Le slave commun*, 2. éd. revue et augm. Avec le concours de A. Vailant, Paris 1934.
- Muka – E. Muka, *Słownik dolnosersbskeje rečy a jeje narečow*, t. I–III, Petrohrad–Praha 1911–1928.
- OLA – *Obšeslavânskij lingvistièeskij atlas*, vypusk 13: *Areologièeskij kommentarij*, t. 1.: *Životnyj mir*, otv. red. T.I. Vendina, Moskva 2021: [Общеславянский лингвистический атлас, выпуск 13: *Ареологический комментарий*, т. 1.: *Животный мир*, отв. ред. Т.И. Вендина, Москва 2021].
- RES – *Revue des études slaves*, Paris 1921 nn.
- R JAZ [RJAZ] – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880 nn.

²⁵ W oficjalnym zestawie skrótów stosowanych w *Słowniku prasłowiańskim* ostatecznie dla tego źródła przyjęto zapis: Elezović Kos.-Met.

²⁶ Jw. – ostatecznie: Lamprecht Opava.

- Rudnyčkyj ED – J. Rudnyčkyj, *An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language*, Winnipeg 1962–1966.
- SD – *Dictionarium trium linguarum in usum studiosae iuventutis*, auctore R.P. Constantino Szyrwid. [Wydanie III]. Vilnae, Typis Academicis Societatis Iesu Anno Domini M.DC. XLII. Cytowane według wydania Kazys Pakalka (red.), *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1979.
- SD-ES – *Slavânskie drevnosti. Ètnolingvističeskij slovar'*, red. N.I. Tolstoj, t. I–V, Moskva 1995–2012: [*Славянские древности. Этнолингвистический словарь*, ред. Н.И. Толстой, т. I–V, Москва 1995–2012].
- SEJL – W. Smoczyński, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno 2007.
- Sipos Bükk-Gebirge – I. Sipos, *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges*, Budapest 1958.
- Sl. Leks.²⁷ – *Slavânskaâ leksikografiâ i leksikologiâ*, Moskva 1966: [*Славянская лексикография и лексикология*, Москва 1966].
- SO – „Slavia Occidentalis”, Poznań 1921 nn.
- Srezn. – I.I. Sreznevskij, *Materialy dlâ slovarâ drevnerusskago âzyka po pis'mennym ratâtnikam*, t. I–III, Sanktpeterburg" 1893–1912: [И.И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, т. I–III, Санкт-петербургъ 1893–1912].
- SRJ XI–XVII – *Slovar' russkogo âzyka XI–XVII vv.*, Moskva 1975 nn.: [*Словарь русского языка XI–XVII вв.*, Москва 1975 nn.].
- SW – *Słownik języka polskiego*, (ulożony) pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.
- Tominec Črni vrh – I. Tominec, *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar*, Ljubljana 1964.
- URS AN²⁸ – *Ukrainsko-russkij slovar'*, gl. red. I.N. Kiričenko, t. I–VI, Kiev 1953–1963: [*Украинско-русский словарь*, гл. ред. И.Н. Кириченко, т. I–VI, Киев 1953–1963].
- Ušakov – *Tolkovuj slovar' russkogo âzyka*, red. D.N. Ušakov, t. I–IV, Moskva 1935–1940: [*Толковый словарь русского языка*, ред. Д.Н. Ушаков, т. I–IV, Москва 1935–1940].
- UZIS – *Učenyje Zapiski Instituta Slavânovedeniâ*, Moskva 1949 nn.: [*Ученые Записки Института Славяноведения*, Москва 1949 nn.].
- Vasmer REW – M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, t. I–III, Heidelberg 1950–1958.
- VSJa – *Voprosy slavânskogo âzykoznanîâ*, t. I–VII, Moskva 1954–1963: [*Вопросы славянского языкознания*, т. I–VII, Москва 1954–1963].
- Vuk – Vuk S. Karađić, *Srpski rječnik istumačen nêmačkijem i latinskijem riječima*, 4. izd., Beograd 1935 [1. wyd.: Beč 1818]: [Вук С. Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, 4. изд., Београд 1935 [1. wyd.: Беч 1818].].
- Žel. – Ê. Želehovskij (t. II: i S. Nedil'skij), *Malorusko-nimeckij slovar*, t. I–II, L'viv 1886: [Е. Желеховский (т. II: i С. Недільский), *Малоруско-німецкий словарь*, т. I–II, Львів 1886].

Bibliografia

Bednarczuk L., 2022, *Z historii etymologii polskiej i słowiańskiej*, „Rocznik Sławistyczny” LXXI, s. 35–40.

²⁷ Jw. – ostatecznie: Slav. Leks.

²⁸ Jw. – ostatecznie: URS.

- Blažek V., 2017, *Indo-European „bear”*, „Historische Sprachforschung / Historical Linguistics”, Bd. 130, s. 148–192.
- Boryś W., 2010, *Stan i potrzeby badań etymologicznych w Polsce*, „Rocznik Slawistyczny” LIX, s. 9–28.
- Boryś W., 2011, *Słowiańskie słowniki etymologiczne*, „Rocznik Slawistyczny” LX, s. 15–70.
- Holzer G., 2005, *Historische Grammatik des Kroatischen. Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache*, Frankfurt am Main.
- Holzer G., 2011, *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Klotz E., 2017, *Urslawisches Wörterbuch*, Wien.
- Liberman A., 2015, *The future of etymological dictionaries*, „Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis” 132, s. 229–237.
- Ostrowski B., 2019, *Stan obecny i perspektywy w badaniach etymologicznych i geolingwistycznych języków słowiańskich*, [w:] *Tradycja i nowoczesność. Z zagadnień języka i literatury Słowian wschodnich*, red. A. Kotkiewicz, B. Ostrowski, Kraków, 2019, s. 173–184.
- Słownik stereotypów i symboli ludowych*, oprac. zbiorowe pod kier. J. Bartmińskiego, t. I–, Lublin 1996–.
- Watkins C., 1962, *Varia II: 1. Irish milchobur, „Ériu”*, vol. 19, s. 114–116.
- Wojtyła-Świerczowska M., 2004, *Wczesne językowe dzieje Słowian w świetle etymologii i badań historycznojęzycznych*, [w:] *50 lat slawistyki w Polskiej Akademii Nauk (1954–2004). Księga jubileuszowa Instytutu Slawistyki PAN*, Warszawa, s. 137–150.
- 50 lat slawistyki w Polskiej Akademii Nauk (1954–2004). Księga jubileuszowa Instytutu Slawistyki PAN*, Warszawa 2004.

Źródła internetowe

- Dictionare ale limbii române*, <https://dexonline.ro/definitie/m%C3%AERC/definitii> (dostęp 19.06.2023).
- Hrvatski jezični portal (HJP)*, <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search:s.v.mrk> (dostęp 19.01.2023).
- Lithuanian folk lyrics*, <https://lyricstranslate.com/en/lithuanian-folk-%C5%BEemaiti%C5%A1kas-me%C5%A1kos-%C5%A1okis-me%C5%A1kut%C4%97-lyrics.html> (dostęp 20.06.2023).

Professor Tadeusz Szymański as a researcher of Proto-Slavic vocabulary

Abstract

The preliminary part of the study presents a scientific profile of Professor Tadeusz Szymański in the initial (over twenty years) period of his research activity at the Institute of Slavic Studies (Slavistics) of the Polish Academy of Sciences. In the article the particular attention was paid to the participation and researcher's contribution to the Proto-Slavic lexicon which is archival these days. The initial versions of the PSL vocabulary words **medvědb*, **mešbka* (**mešbka*) and **mekati* developed by Tadeusz Szymański became the starting point to present them in a broader research perspective (not only etymological, but also ethno- and geolinguistics), more than 50 years after being developed. It is worth emphasizing that, despite the significant progress on the work on PSL lexicology, these unique dictionary materials can still serve as a starting point for further detailed research and verification of existing findings.

Zdjęcia materiałów archiwalnych

medvěda 'Ursus arctos'

pol. od XV w. niedźwiedź 'Ursus arctos', stpol. w XV-XVI w. miedźwiedz 'ts.', wyjątkowo w XV w. niedźwiedz 'skorpion', dial. kasz. miedwēj -eja, miedwēj, mējwēj, mējwēj, mējwēj 'Ursus', sli. mēdwēj -eja 'ts. /Lorentz PW/, forma miedźwiedz znana też z innych dial., np. z Lubelskiego, Tykocińskiego /Karłowicz SGP/, dłuż. mjadwēž, dial. mēdwēž 'ts.', stare /U Jakubiog 1 Megisera/ mēdwēž 'ts. /Muka/, głuź. mjedwjedā, mjedwjedē 'ts.', dial. mjedwjedā 'turkuć podjadek, Gryllotalpa vulgaris', czes. medvěd 'Ursus; mrukliwy, zrzędlivy czlo-wiek; czeski taniec ludowy', ~~xxx~~ stożes. w XIV-XV w. medvěd, nedvěd 'Ursus', dial. medvi 'ts. /Lamprecht Středopav./, sła. medved' 'ts.', dial. wsch. med/z/vedz 'Ursus' /Kálal/, dial. medved', mezwēz /Sipos Bükk-Gebirge/, med'ved' /Habovštiak Orava/;

słte. mēdwēd -ēda 'Ursus', morski medved 'gatunek fok', dial. mēdwēt mēdwēda /Tominec Črni vrh/, sch. mēdwjed, dial. zach. med-vid, wsch. medved 'ts.', dial. też mēdwed /medved/ 'ts. /HDZ II 278/, os. ME AB5A6 bułg. dial. *medwēd* (f. *medwēd*) 'ts. /BTR/;

strus. ME AB5A6 'Ursus', ros. *medwēd* 'ts.', dial. pld. *medwēd* ✓, dial. też na oznaczenie różnych przedmiotów, np. *medwēd* ✓ 'walec do ubijania dróg', ukr. *medwēd* - *medwēd* 'Ursus', dial. *medwēd* /URS AN/, *medwēd* - *medwēd* /Zel./, *medwēd* - *medwēd* /Sl. leks. 34/, u Żel. też *medwēd* (*medwēd*) 'ts.', brus. *medwēd* 'ts.'

Por. u Hou: *medwēd* (Ursus) (copians par. v. 12-13, *Ursus* 11952, 332).

Wyraz słow. jest tabuistycznym zastępowaniem ie. nazwy 'niedźwiedzia' /por. np. gr. *ἄρκτος*, łac. ursus/: medvěda L⁺ medu-ēdī 'jedzący miód'/dosłownie "miadojad"/, co do budowy por. stind. madhvād- 'jedzący słodycze', madhvād- 'ten, kto je miód'. ✓

Meillet SC 375, 501, Skok RES VIII 90, Vasmer REW II 110, Mayrhofer KEWA II 571, Ekkert VSJa IV 104, UZIS XXVII 10.

✓ Ukr. i in. dial. formy *medwēd* - są konwerg. popr. T. Sz. 3 I. 68. *medwēd* (medwēd) (ruskiy i t. j. E. D. 332).

Zdjęcie 3. Hasło: medvěda

meška /: meška/ 'niedźwiedź'

sch. już w XVII w. meška 'niedźwiedzica' /też u Vuka/, dial. też przen. 'żelazna podkładka w ogniu palenisku' /też Elezović Kosovo-Met./, 'rodzaj tańca' /wg R JAZ związane z mečati; związek taki został nawiązany niewątpliwie wtórnie/, os. MEYOKA, MEŠKA 'niedźwiedzica' /: MEYOKO 'niedźwiedź'/, bułg. meška 'niedźwiedź', dial. też 'żelazna podkładka w palenisku' /też np. BDial. I 195/, 'rodzaj pałki do gniecienia winogron; rodzaj tańca' /Gerov/, maced. merca 'niedźwiedź', dial. m'ěška 'ts.' /Małecki SW/;

rus.-os. MEYOKA /wg Srezn. w dawniejszym rękopisie MEŠKA / 'niedźwiedź', ros. meška /wg Dala cerk./ 'niedźwiedzica' /Vasmer REW II 128-9/.

Ze wsch.-słow.: lit. /już w XVI w. u Daukszy/ meška 'niedźwiedź', meške ^(niedźwiedzica) 'ts.', lot. meška, miška 'ts.' /Fraenkel LEW 443 z literatura/.

Najprawdopodobniej od wyrazu medvěds /zob./ przekształconego ze względów eufemistycznych w deminutivum. Ze względów semantycznych nie przekonuje wyprowadzanie wyrazu z dźwięk. mekati, mečati /taki związek mógł być dopiero wtórny/.

Vasmer l.c., Otrębski SO XIX 520.

T.Sz.

Zdjęcie 4. Hasło: meška (: meška)

mekati mekają 'beczeć'

pol. dial. mekać 'beczeć /o owcy/' /SW/, dłuż. mekać 'beczeć /o kozie/', dial. mekać 'ts: /Muka/, czes. mekati 'ts: , dial. mekat 'ts: /Brtoš DSM/, sła. mekat' 'ts:;

sch. dial. /Lika/ mī mekati mēōēm 'beczeć /o cielętach/', maced. *mekam* /*mekam* 'beczeć /o jagnięciu/';

ros. *mekam* /*mekam* - *mekam* potoczne 'wydawał krzyk me!', 'beczeć' /np. o cielętach/ /Ušakov/, ukr. *mekomu* - *mekomu* - *mekomu* 'beczeć /o owcach, kozach/'.

Por. czes. dial. *mikat'*, *mégat* 'beczeć' /Machek ES 292/, *glwo. mjeknyć* 'belżyć', 'rakuc'.

Dźwkn. od naśladowania głosu zwierząt /np. pol., czes., sła., maced., ros. me!/ z sufiksem -k- normalnym w formacjach tego typu, por. co do budowy blekati, bszykati : bszikati, krakati. Pot. też paralelne formy: lit. mekenù mekėnti, mekčióti 'beczeć; jękać się', niem. meckern 'beczeć /o kozie/', śrwn. mechzen 'ts:, mecke 'kozię', gr. *μηκέλωμα* 'beczeć', stind. mákakas 'zwierzę'.

Berneker SEW II 32-3, Fraenkel LEW 428, Frisk GEW II 223-4, Mayrhofer KEWA II 538-9.

popr. T.Sz.

15.I.68.

mekati, mekajo 'beveci' ~~(to owo)~~

pol. gwar. miekai 'ts.', dżur. niekai 'ts.', għuri.
 por. mjekotai 'ts.', rus. mekati 'ts.', seb. mékati,
měčēm 'ts.', ros. riekamb 'ts.', ukrs. riekamu 'ts.'
 (Ujeh.)

Diwiztas na i ladswore. Por. lit. mekeni, -énti:
 'beveci; jakai ije', grec. homer. μηκάσθα 'beveci',
 niem. meckern 'ts.'

Zdjęcie 6. Hasło: *mekati mekajo* [rękopis]

